

Paolo Martinelli
OFMCap

**Η μαρτυρία ως γλώσσα επικοινωνίας της Εκκλησίας στη
σύγχρονη κοινωνία.
Θεολογική έρευνα.**

Εισαγωγή

Στην εργασία αυτή παρουσιάζεται ένας προβληματισμός σχετικά με τη χρήση του όρου *μαρτυρία* και γίνεται προσπάθεια να προσδιοριστούν, στην κατάσταση στην οποία βρίσκεται η σύγχρονη κοινωνία, οι κατάλληλοι όροι για την επαναφορά αυτής της κατηγορίας ως μεθόδου γνώσης και επικοινωνίας. Η πολυπλοκότητα του θέματος δεν επιτρέπει την πλήρη ανάπτυξή του. Θα δοθούν απλώς ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές που θα χρησιμεύσουν ως βάση για την περαιτέρω έρευνα.

**1. Η τρέχουσα ανάκτηση της χρήσης του όρου
«μαρτυρία»**

Είναι σχεδόν ομόφωνη η παρατήρηση της ολοένα και συχνότερης χρήσης του όρου «*μαρτυρία*» στη ρωμαιοκαθολική θεολογία και στην εκκλησιαστική της διδασκαλία μετά την Β' Βατικανή Σύνοδο¹.

**1.1. Η Β' Βατικανή Σύνοδος και η μετέπειτα ποντιφικική
διδασκαλία**

Η προαναφερθείσα Σύνοδος του μακαριστού Πάπα Ιωάννη XXIII, όπως είναι γνωστό, προβαίνει σε πολλή ευρεία και διαφοροποιημένη χρήση της λέξης *μαρτυρία*. Το τόξο των εννοιών, που αποδίδονται από τα κείμενα της συνόδου στον όρο *μαρτυρία*, είναι αρκετά ποικιλόχρωμο: *μαρτυρία* είναι εκείνη που δίνει ο Θεός

¹ Βλ. J. PRADES, *Notas para la recepción teológica de la enseñanza magisterial sobre el testimonio*, στο *Revista Española de Teología* 70 (2010) 73-92.

για τον εαυτό του στη δημιουργία, αλλά επίσης αποτελεί στοιχείο εγγενές της αποκάλυψης του Θεού στους ανθρώπους μέσα στην ιστορία (*Dei Verbum*, nn. 3, 4, 17, 18, 19). Η μαρτυρία κατόπιν αναφέρεται στη δράση των χριστιανών στην κοινωνία ως θεραπεία για εκείνους που δεν είναι πιστοί (*Gaudium et Spes*, n. 21), αλλά και στο καθαρά ιεραποστολικό έργο (*Ad gentes*, n. 11).

Το πιο πλούσιο σε αναφορές κείμενο είναι το δογματικό καταστατικό σχετικά με την Εκκλησία *Lumen Gentium*: η μαρτυρία αναφέρεται στο ίδιο το πρόσωπο του Χριστού (n. 35), στο Άγιο Πνεύμα (n.4), στη ζωή της Εκκλησίας και στους πιστούς σε διαφορετική κατάσταση ζωής (εκκλησιαστικοί: n° 31, 44; και κοσμικοί n° 33-35, 38-41), στην ιεροσύνη, κοινή στους πιστούς και στο ιερείς (n° 10-12; 41), και εκφράζει τον τρόπο της ίδιας της αποκάλυψης και της διάδοσής της (n° 20, 21, 24, 25).

Ο στοχασμός για τον μάρτυρα είναι εγγεγραμμένος μέσα στην καθολική κλήση της αγιότητας όλων των πιστών και αντιπροσωπεύει την κορυφή της μίμησης του Χριστού, την τέλεια συμμόρφωση με εκείνον στην προσφορά του εαυτού του για την αγάπη (*Lumen Gentium*, n. 42).

Τόσο η διδασκαλία του Παύλου Στ'², του Ιωάννη Παύλου Β'³, όσο και εκείνη του Βενέδικτου ΙΣΤ', φαίνεται να εμβαθύνουν με

² Ορισμένες φράσεις της προτροπής *Evangelii Nuntiandi* είναι ιδιαίτερα εκφραστικές: «Ευαγγελισμός είναι η μαρτυρία, με τρόπο απλό και ευθύ, του Θεού αποκαλυπμένου από τον Ιησού Χριστό, εν Πνεύματι Αγίω. Η μαρτυρία ότι με τον Υιό του αγάπησε τον κόσμο· ότι με τον ενσαρκωμένο Λόγο έδωσε σε κάθε πράγμα το είναι και κάλεσε του ανθρώπους στην αιώνια ζωή» (EN 26). Και ακόμη: «Ο σύγχρονος άνθρωπος ακούει με μεγαλύτερη ευχαρίστηση τους μάρτυρες παρά τους δασκάλους [...] και αν ακούει τους δασκάλους το κάνει επειδή είναι από τους μάρτυρες [...]. Συνεπώς η Εκκλησία ευαγγελίζεται τον κόσμο κυρίως με τη συμπεριφορά της, με τη ζωή της, δηλαδή με τη μαρτυρία της βιωμένη με πίστη στον Κύριο Ιησού, με πτωχεία και αποποίηση, με ελευθερία από τις δυνάμεις αυτού του κόσμου, με μια λέξη, με αγιότητα» (EN 41). Για περισσότερα βλ. D. Paoletti, *La testimonianza cristiana nel mondo contemporaneo in Papa Montini*, Miscellanea Francescana, Roma 1990. A. Ugenti, *Rinnovamento della Chiesa e testimonianza cristiana nel magistero di Paolo VI*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1983.

³ Ο Ιωάννης Παύλος ο Β' σε πολλά κείμενα εμβαθύνει στο θέμα μας, ιδιαίτερα στα

αναφορές στα κείμενά τους στη χριστιανική μαρτυρία μέσα στην κοινωνία. Ο Πάπας Βενέδικτος ΙΣτ' στην αποστολική προτροπή *Sacramentum Caritatis* επανέρχεται στο κλασικό θέμα της σχέσης μεταξύ μαρτυρίας, μαρτυρίου και ευχαριστίας, επικαλούμενος την πατερική σκέψη και τις πράξεις των μαρτύρων, και ορίζει τη μαρτυρία ως «το μέσο δια του οποίου η αλήθεια της αγάπης του Θεού προσεγγίζει τον άνθρωπο στην ιστορία, καλώντας τον να δεχτεί ελεύθερα αυτήν τη ριζική καινοτομία. Με τη μαρτυρία ο Θεός εκτίθεται, θα λέγαμε, στον κίνδυνο της ελευθερίας του ανθρώπου» (SCa 85).

Η μαρτυρία, ουσιαστικά, είναι εγγεγραμμένη στο εσωτερικό εκείνου του διαλογικού ορίζοντα που χαρακτηρίζει ολοένα και περισσότερο τη στάση της ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας απέναντι σε άλλες Εκκλησίες, εκκλησιαστικές κοινότητες, άλλες θρησκείες και σε ολόκληρη την κοινωνία⁴.

1.2. Η Ιταλική Επισκοπική Σύνοδος

Στην Εκκλησία στην Ιταλία το θέμα αποκτά ιδιαίτερη σπουδαιότητα κυρίως στα κείμενα ποιμαντικού χαρακτήρα. Μπορούμε να βρούμε την αιχμή της χρήσης του στην Δ' Συνδιάσκεψη της Ιταλικής Εκκλησίας τον Οκτώβριο του 2006, που έλαβε χώρα υπό τον τίτλο: *Μάρτυρες του αναστημένου Χριστού, ελπίδα μέσα στον κόσμο*. Η συνδιάσκεψη αφορούσε στον ποιμαντικό προσανατολισμό που προγραμματιζόταν για τη δεκαετία 2001-2010, που ήταν αφιερωμένη στο θέμα: *(Επι)-Κοινωνία του Ευαγγελίου σε έναν κόσμο που αλλάζει*. Όπως είναι φανερό, η όλη προβληματική αφορούσε κυρίως την αναζήτηση εκφραστικής γλώσσας για την

κείμενα σχετικά με την κλήση των λαϊκών, *Christifideles Laici*, σχετικά με την αποστολή της Εκκλησίας, *Redemptoris Missio*, και στην εγκύκλιο *Fides et Ratio*, όπου εξετάζεται τόσο η γνωσιολογική διάσταση της μαρτυρίας όσο και η έννοια του χριστιανικού μαρτυρίου ως πράξη αγάπης και ελευθερίας.

⁴ Με αυτήν την έννοια θα μπορούσαμε να σκεφτούμε το θέμα της μαρτυρίας ως έκφρασης της υπέρβασης του αλαζονικού χαρακτήρα που λαμβάνει η κλασική απολογητική υπέρ ενός οράματος διαλογικού της χριστιανικής παρουσίας στη σύγχρονη κοινωνία.

επικοινωνία της Εκκλησίας μέσα στην κοινωνία στις πιο βαθιές αλλαγές της.

Η μορφή της συνδιάσκεψης αποδεικνύεται ενδιαφέρουσα δεδομένου ότι ειδικά η παρουσία των χριστιανών στην κοινωνία προσδιορίζεται με τον όρο «μαρτυρία» και με αναφορά στον αναστημένο Χριστό, τονίζεται η ανθρωπολογική συνάφεια, προσδιορίζεται δηλαδή σε σχέση με την ελπίδα που ενοικεί στην καρδιά κάθε ανθρώπου⁵.

Στους πρόσφατους Ποιμαντικούς Προσανατολισμούς της Ιταλικής Επισκοπικής Συνόδου για τη δεκαετία 2011-2020, η οποία είναι αφιερωμένη στην εκπαίδευση (*Εκπαίδευση για την καλή ζωή του Ευαγγελίου*), το θέμα της μαρτυρίας επανέρχεται συχνά και κυρίως σε σχέση με την προσωπικότητα του εκπαιδευτικού, ο οποίος είναι εκπαιδευτικός μόνο εάν είναι μάρτυρας μιας καλής ζωής, όπως αυτή περιγράφεται στο ευαγγέλιο.

2. *Προς αναζήτηση της μορφής της μαρτυρίας*

Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι δικαιολογημένα στη διδασκαλία της ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, όταν γίνεται αναφορά στην ορολογία περί μαρτυρίας, αποδίδονται αρκετά διαφοροποιημένες έννοιες και μορφές, που καθήκον του θεολογικού προβληματισμού

⁵ Η χριστιανική μαρτυρία συνδέει, σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, την ανάσταση του Χριστού με την επιθυμία του σύγχρονου ανθρώπου: ο αναστημένος Χριστός αποτελεί την υπόσχεση και την επιθυμία της ευτυχίας που βρίσκεται στην καρδιά κάθε ανθρώπου και διασφαλίζει την ολοκλήρωσή της, δείχνοντας το δρόμο. Η συζήτηση του εκκλησιαστικού συνεδρίου του 2006 προέβη και στον ακριβή καθορισμό των πέντε περιοχών στις οποίες οι χριστιανοί καλούνται να καταθέσουν τη μαρτυρία, ιδιαίτερα την ανθρωπολογική πλευρά του μηνύματος της πίστης: *την περιοχή της κοινότητας* (κοινωνική παρέμβαση της πίστης), *της παράδοσης* (μετάδοση των αξιών και εκπαίδευση), *των αισθημάτων* (δεσμοί συγγένειας και θεμελιώδεις σχέσεις), *των αδυνάτων* (συνθήκες κακοπάθειας, φυσικής, ψυχικής και πνευματικής πολλών ανθρώπων, ιδιαίτερα των νέων), *του εορτασμού και της εργασίας* (χριστιανική αίσθηση του χρόνου, των υποχρεώσεων και της ανάπαυσης). Μ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να θεωρηθεί η μαρτυρία ως ισχυρή γλώσσα επικοινωνίας, ικανή να απευθυνθεί στον σύγχρονο άνθρωπο για να δείξει την ανθρωπολογική αξία της χριστιανικής αποκάλυψης.

είναι να διευκρινίσει και να εμβαθύνει στην πολυπλοκότητά τους. Πρόσφατες έρευνες έδειξαν ότι στην ίδια έκφραση αντιστοιχούν έννοιες και μορφές πολύ διαφορετικές (G. Angelini - S. Ubbiali)⁶.

Για το σκοπό αυτό είναι σημαντικό να τονίσουμε την επιστροφή του ενδιαφέροντος, έστω και θεωρητικού, κυρίως στο βασικό θεολογικό χώρο⁷, που ωστόσο χρήζει περαιτέρω προσπαθειών, για να διευκρινιστεί αυτό που πρέπει να καταλαβαίνουμε με αυτόν τον όρο, τόσο από τη βιβλική άποψη όσο και από την άποψη της ενεχόμενης ανθρωπολογικής δυναμικής.

2.1. Μεταξύ αυτοβιογραφίας του υποκειμένου και ουδετερότητας της πληροφορίας

Μια από τις πιο κοινές χρήσεις της λέξης μαρτυρία γίνεται στον τομέα της αυτοβιογραφίας. Ο μάρτυρας επιβάλλεται στην προσοχή του άλλου με τη δύναμη της δικής του αφοσίωσης σε ένα ιδανικό, με τη δύναμη της δικής του γενναιοδωρίας προς το καθήκον για κάποια επαινετή αξία με κοινωνική υπεροχή, όπως η δικαιοσύνη, η ανοχή, η μάχη κατά των διακρίσεων, κλπ.

Μ' αυτή τη μορφή, στην πραγματικότητα, η μαρτυρία φαίνεται πως ανήκει περισσότερο στη συνάφεια του μάρτυρα και στο δικό του καθήκον, και όχι σε μια υπερβατική αλήθεια, η οποία θα στηρίζει και θα θεμελιώνει την ίδια την ύπαρξη του. Ένα τέτοιο προφίλ τείνει καθεαυτό να είναι, γενικά, καλά ανεκτό από το σύγχρονο πολιτισμό, δεδομένου ότι δεν εγείρει καμιά αξίωση ως της απόλυτης κοινωνικά αλήθειας. Η μαρτυρία μ' αυτή τη μορφή μπορεί ταυτόχρονα να προκαλεί θαυμασμό ή ν' απορρίπτεται, ενδεχομένως κάποιοι να τη μιμούνται ή εν μέρει να την ακολουθούν, ωστόσο σε κάθε περίπτωση

⁶ Βλ. P. MARTINELLI, *La Testimonianza. Verità di Dio e libertà dell'uomo*, Cinisello Balsamo 2002; P. CIARDELLA – M. GRONCHI (εκδ.), *Testimonianza e Verità. Un approccio interdisciplinare*. Πρόλογος του Piero Coda, Città Nuova, Roma 2000. G. ANGELINI – S. UBBIALI (εκδ.), *La testimonianza cristiana e testimonianza di Gesù alla verità*, Glossa, Milano 2009. E. CASTELLI (εκδ.), *La testimonianza*, Πρακτικά ομότιτλου Συνεδρίου του Centro Internazionale di Studi Umanistici και του Istituto Studi Filosofici, (Ρώμη 5-11 Ιανουαρίου 1972), Istituto Studi Filosofici, Roma 1972.

⁷ Sequeri, Neri, Verweyen, Fisichella, Pie Ninot κ.ά.

παραμένει άθικτη η ισορροπία μεταξύ κοινωνίας και προσωπικής συνείδησης.

Στην απέναντι πλευρά παρουσιάζεται η μαρτυρία με τη μορφή του *πληροφοριακού στοιχείου* και ο μάρτυρας ως πληροφοριοδότης, είναι, δηλαδή, εκείνος που τίθεται ως «αντικειμενικός» διαμεσολαβητής ανάμεσα στην πληροφορία και τον παραλήπτη. Με τέτοιο σκοπό ο μάρτυρας ενός γεγονότος θα πρέπει να εκτελέσει το καθήκον του, αναζητώντας να είναι όσο γίνεται περισσότερο ουδέτερος, για να μεταφέρει στο συνομιλητή του τα γεγονότα «νέτα σκέτα». Η υποκειμενικότητα του μάρτυρα σ' αυτήν τη δεύτερη περίπτωση δεν φαίνεται να έχει κανένα ρόλο δημιουργικό, ωστόσο η υποκειμενική πραγματικότητά του φαίνεται πως οφείλει να έχει το ρόλο του διαμεσολαβητή⁸.

2.2. *Μαρτυρία με τη ζωή ή με το λόγο*

Συνεχίζοντας την έρευνά μας είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε ότι, συχνά, τη λέξη μαρτυρία ακολουθεί η αναφορά σε μια αξία άμεσης ηθικής σημασίας, όπως επί παραδείγματι μαρτυρία ζωής, ελπίδας, χάρης, μαρτυρία δικαιοσύνης ή ειρήνης. Αρκετά πιο σπάνια γίνεται λόγος στην εποχή μας για τη μαρτυρία της αλήθειας.

Πάντοτε στην ίδια κατεύθυνση βρίσκουμε μια άλλη ενδιαφέρουσα διάκριση ανάμεσα στη μαρτυρία δια του βίου και/ή δια του λόγου. Το ερώτημα θα μπορούσε να διατυπωθεί με αυτούς τους όρους: ο μάρτυρας είναι αυτός που κάνει κάτι ή αυτός που λέει κάτι;

Πιο προβληματική είναι σήμερα η θεώρηση του μάρτυρα σε σχέση με το δικό του *λόγο της αλήθειας*. Πράγματι, ο ίδιος ο «λόγος της αλήθειας» από την πλευρά του μάρτυρα μπορεί να φαίνεται πως

⁸ Γι' αυτό, μάρτυρες μπορεί να είναι στην περίπτωση αυτή ακόμη και «αντικείμενα», «μνημεία», ίχνη και σημεία που θυμίζουν, παραδείγματος χάριν ένα γεγονός από το παρελθόν. Στην πρώτη περίπτωση μαρτυρίας η ελευθερία παίζει αναμφίβολα ένα κεντρικό ρόλο. Στο δεύτερο παράδειγμα βέβαια μικρότερο. Στην περίπτωση των άψυχων μαρτυριών, η ελευθερία έγκειται στην πλευρά του υποκειμένου που θα φέρει σε πέρας την ερμηνεία της ιστορίας, και όχι στις ίδιες τις ενδείξεις.

εγείρει μιαν αξίωση, που δεν είναι αποδεκτή από τον μεταμοντέρνο άνθρωπο.

Ο άνθρωπος που συνεχώς δίνει το παράδειγμα της καλοσύνης, μπορεί να θαυμάζεται από όλους. Εάν αυτός ο ίδιος άνθρωπος είχε την αξίωση ότι μια αλήθεια οριστική και υπερβατική αποτελεί το έσχατο θεμέλιο των ενεργειών του, πιθανότατα θα είχε μικρότερη αποδοχή. Και πιθανώς ο συνομιλητής του θα μπορούσε αρκετά άνετα να διαχωρίσει το παράδειγμά του από τις δηλώσεις σχετικά με το θεμέλιο της αλήθειας⁹.

Εξάλλου πρέπει να θεωρηθεί απόλυτα δικαιολογημένη η ανάδειξη της μαρτυρίας της ζωής ως πρόκλησης προς τον άλλο, αφού μια τέτοια συμπεριφορά ευαισθητοποιεί τον άλλον και τον καλεί να τοποθετηθεί ενδόμυχα σε διάλογο για να αποδεχτεί την αναγγελία της αλήθειας. Εκείνος που βλέπει τη μαρτυρία της ζωής θα αναρωτηθεί σχετικά με την προέλευση μιας τόσο διαφορετικής ηθικής και θα ενδιαφερθεί για τη μαρτυρία του λόγου. Μια τέτοια στάση παρουσιάζει ενδιαφέρον· παραμένει ωστόσο το ερώτημα σχετικά με τη μορφή που θα πρέπει να πάρει η μαρτυρία, αν δηλαδή αυτή μπορεί να γίνει κατανοητή ανεξάρτητα από την αναγγελία.

Άλλη περίπτωση είναι, αντίθετα, εκείνη της «σιωπηλής» μαρτυρίας για όσους δεν νομιμοποιούνται να αναγγείλουν ελεύθερα το μήνυμα του ευαγγελίου, διότι απαγορεύεται παραδείγματος χάριν από ένα ολοκληρωτικό καθεστώς¹⁰.

⁹ Ο διαχωρισμός ανάμεσα στη μαρτυρία της ζωής και τη μαρτυρία του λόγου ή της αλήθειας είναι παρών συστηματικά στην ευρωπαϊκή κουλτούρα ακόμη και σε αναφορά προς τις μεγάλες ηρωικές μορφές της αγιότητας. Είμαστε πιο εύκολα διατεθειμένοι να θαυμάσουμε τον ηρωισμό των ενεργειών των αγίων και σίγουρα λιγότερο να υιοθετήσουμε την εσωτερική τους επιστροφή προς την υπερφυσική αλήθεια του Θεού, έσχατου θεμελίου των ενεργειών τους, επιβεβαιώνοντας τη διχοτομία ανάμεσα στη θρησκεία και την κοινωνία, που αποτελεί χαρακτηριστικό της νεωτερικότητας.

Εξάλλου, δεν λείπουν οι θεολόγοι που φαίνεται πως βλέπουν στην επαναφορά της μαρτυρίας μια μορφή λήψης θέσης απέναντι στη δυνατότητα επιλογής ανάμεσα στη διδασκαλία και το κήρυγμα. Εάν πριν από τη σύνοδο υπερείχε ένα σχήμα διδακτικό, η επιστροφή της μαρτυρίας θα ευνοούσε την πρωτοκαθεδρία του *κηρύγματος* επί της διδασκαλίας (βλ. M. Neri).

¹⁰ Όπως αναφέρθηκε μέχρι τώρα, σχετικά με τις διάφορες μορφές της μαρτυρίας και

2.3. Μαρτυρία «ανώνυμη» ή ομολογημένη;

Με τη σχέση μεταξύ μαρτυρίας της ζωής και/ή του λόγου συνδέεται επίσης και μια από τις πιο απαιτητικές συζητήσεις που ανέκυψαν μετά τη Β΄ Βατικανή. Αναφέρομαι στη διαφωνία εκείνη ανάμεσα στον von Balthasar και στον Karl Rahner σχετικά με τη μορφή της μαρτυρίας¹¹. Η σύγκρουση έλαβε χώρα σε περισσότερες φάσεις, μπορεί ωστόσο να συνοψισθεί ως εξής: η άποψη του Rahner σχετικά με τη μαρτυρία διαγράφεται εντός της υπερβατικής του ανθρωπολογίας και του τύπου του «ανώνυμου χριστιανού» σύμφωνα με την άποψή του «όταν ένας άνθρωπος τολμά να κινείται με τρόπο απόλυτο προς τον άλλον, που καθώς είναι πεπερασμένος και εύθραυστος δεν φέρει καμιά εγγύηση της απολυτότητάς του, υψώνει - γνωρίζοντάς το ή μη - πρόσκληση γεμάτη ελπίδα προς τη μοναδική αρχή, η οποία συνδέει όλα τα ανεπανάληπτα ελεύθερα δημιουργήματα. Η μαρτυρία είναι εκ φύσεως θεολογική, κάθε φορά που στρέφεται προς τον άλλο και συγκεκριμένα με μια τόλμη χωρίς όρια»¹². Η θεώρηση της μαρτυρίας με αυτή τη μορφή φαίνεται πως ευνοεί μια προσέγγιση ανώνυμη. Το χριστιανικό στοιχείο αποτελεί

του μάρτυρα, προφανώς δεν γίνεται αποκλειστική αναφορά στη χριστιανική αποκάλυψη στον ποιμαντικό χώρο. Στην πραγματικότητα, η κατηγορία για την οποία κάνουμε λόγο αποτελεί θεμελιώδες χαρακτηριστικό του τρόπου επικοινωνίας του ανθρώπου και της ανθρωπολογικής του ιδιοσυστασίας, αφού αντικειμενικά έρχεται να ανακόψει το πρόβλημα του υποκειμένου στην προσπάθειά του να δημιουργεί σχέση με τον άλλον, δυνάμει μιας αίσθησης και μιας αλήθειας ομολογημένης ή μυστικής. Μ' αυτήν την έννοια η κατηγορία της *μαρτυρίας* αγγίζει έναν από τους πλέον προβληματικούς «κόμβους» της νεωτερικότητας, εκείνον της σχέσης μεταξύ του υποκειμένου, της συνείδησής του, αρχέγονα σχετικοποιημένης, και της αλήθειας. Η αναφορά στη χριστιανική αλήθεια συνδέεται πλήρως με αυτή την προβληματική.

¹¹ Σχετικά με τη διένεξη Rahner – Balthasar βλ. E. CONWAY, *The anonymous Christian - a relativised Christianity? An evaluation of Hans Urs von Balthasars criticisms of K. Rahner's Theory of anonymous Christian*, Bern 1993, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

¹² *Riflessioni teologiche sulla testimonianza*, 226.

μόνον έκφραση αυτού που κατά βάθος αποκρύπτεται σε κάθε ανθρώπινη εμπειρία, αν και σε μορφή μη-θεματική, πράγμα που είναι δυνατό, διότι η χάρη του Θεού προσφέρεται από την υπερφυσική ύπαρξη απαρχής στον κάθε άνθρωπο εκ των προτέρων και χωρίς προηγούμενη εμπειρία, σύμφωνα με τον τρόπο έκφρασης του Rahner, δανεισμένο από τον Kant και τον Heidegger.

Από τη θέση αυτή ορισμένοι οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα - ανεξάρτητα από τις προθέσεις του ίδιου του Rahner - του μη αναγκαίου της ομολογημένης μαρτυρίας του ίδιου του χριστιανισμού ή και της ίδιας της αποστολής της Εκκλησίας για τη διάδοση του Ευαγγελίου, με μια σιωπηρή προτροπή να καταστεί ανώνυμη ακόμη και η ίδια η χριστιανική μαρτυρία.

Ο Von Balthasar, ιδιαίτερα στον τόμο *Cordula. Onverosia il caso serio* (1966), απορρίπτει την ανώνυμη μορφή της μαρτυρίας, διότι θεωρεί ότι αποτελεί έκπτωση του χριστιανισμού, στο βαθμό που φαίνεται πως θέλει περισσότερο να βρει το παράδειγμά της στην ανθρωπολογική δομή παρά στο μοναδικό και ανεπανάληπτο γεγονός του Χριστού και του πασχάλιου μυστηρίου του. Κατηγορεί τη θεωρία των «ανώνυμων χριστιανών» ότι δεν συλλαμβάνει τη μοναδικότητα του χριστιανικού γεγονότος και δεν προσπαθεί να εξοικειωθεί με το σκάνδαλο του σταυρού, του οποίου ο χριστιανός έχει κληθεί να είναι μάρτυρας και αγγελιοφόρος.

Χωρίς να θέλουμε να παραγνωρίσουμε τη σπουδαιότητα, στα μάτια του Θεού και στην ιστορία, όλων εκείνων που ξοδεύουν τη ζωή τους σε άνευ όρων άνοιγμα προς τον άλλον, με το ζωηρό τους ενδιαφέρον για την ειρήνη, τη δικαιοσύνη και την αλληλεγγύη, ο von Balthasar εντούτοις θεωρεί ότι η κατηγορία της μαρτυρίας και ιδιαίτερα του μαρτυρίου, έχουν τις ρίζες του στη Χριστολογία. Πράγματι, ο άνθρωπος δεν οφείλει τη σωτηρία του γενικά στο Θεό, ο οποίος προσφέρει ανέκαθεν σε όλους τους ανθρώπους τη χάρη του, ως «υπαρξιακή», αλλά στο σταυρό του Χριστού: το ακαταμάχητο μυστήριο του σταυρού είναι το περιεχόμενο της χριστιανικής μαρτυρίας. Με αυτήν την έννοια δεν θα υπήρχε χριστιανική μαρτυρία με όλη της τη σημασία χωρίς την ίδια την αναγγελία¹³.

13 Η παρέμβαση του Πάπα Παύλου του Στ' στο *Evangelii nuntiandi*, με χαρακτηριστική ισορροπία, σχετικά με τη ρητή αναγκαιότητα της χριστιανικής αναγγελίας σε όλους τους λαούς, αίρει οριστικά κάθε αμφιβολία, όταν βεβαιώνει

2.4. *Η αναπόφευκτη για τη μαρτυρία νομική αναφορά*

Σε άμεση σύνδεση, στο βαθμό που έχει παρατηρηθεί έχει πρόσφατα σημειωθεί ότι η σημερινή χρήση της *μαρτυρίας* σε σχέση με το χριστιανισμό, φανερώνει μιαν επικίνδυνη υποβάθμιση του γεγονότος ότι αυτή τείνει να αποφύγει το νομικό της χαρακτήρα (G. Angelini). Πράγματι, ακριβώς η δικαστική χρήση της μαρτυρίας οδηγεί στο ν' αναδειχθεί ο αναπόφευκτα επαληθευτικός της χαρακτήρας.

Μπορούμε να φανταστούμε συγκεκριμένα τη σκηνή σε ένα δικαστήριο, όπου ένα πρόσωπο κατηγορείται για ένα φοβερό έγκλημα. Ο μάρτυρας, που έχει κληθεί στη δίκη, δεν μπορεί πραγματικά να δώσει πρώτα μια «μαρτυρία ζωής» παρουσιάζοντας τη δική του βιογραφία συνεπή προς ομολογημένα ιδανικά. Αυτός έχει κληθεί για να λάβει θέση, να δώσει *μαρτυρία για την αλήθεια* σχετικά με ένα γεγονός, ελευθερώνοντας τον κατηγορούμενο από μιαν άδικη κατηγορία, ή καθηλώνοντας τον στα παραπτώματά του μέσα από τη δική του μαρτυρία.

Δεν διαφεύγει από κανέναν ότι αυτή η νομική και δικαστική διάσταση της μαρτυρίας μας οδηγεί στην πρώτη σελίδα της εβραϊκής χριστιανικής αποκάλυψης. «*Ου ψευδομαρτυρήσεις*»: αυτή είναι η εντολή κλειδί ήδη στην Παλαιά Διαθήκη που θα ληφθεί και από την Καινή. Ο Θεός του Αβραάμ, του Ισαάκ και του Ιακώβ είναι ένας Θεός αληθινός. Ως εκ τούτου, ο άνθρωπος που καλείται να ενωθεί με το Θεό πρέπει με τη σειρά του να πει την αλήθεια και ν' αποφύγει το ψέμα.

Η ίδια η πραγματικότητα της αμαρτίας στην ουσία της είναι η εξαπάτηση και η παραποίηση. Όπως μαθαίνουμε, ιδιαίτερα από την ιωάννεια γραμματεία, αμαρτία είναι το ψέμα, η άρνηση της αλήθειας, της οποίας η έσχατη ρίζα βρίσκεται στην άρνηση του Θεού ως αιτίας και προορισμού των όντων.

ότι: «Δεν είναι αληθινή η διάδοση του ευαγγελίου εάν δεν διακηρύσσονται το όνομα, η διδασκαλία, η ζωή, οι επαγγελίες, η βασιλεία, το μυστήριο του Ιησού της Ναζαρέτ, Υιού του Θεού» (ΕΝ 22).

Είναι το ίδιο τέταρτο ευαγγέλιο που μας παρουσιάζει στη συνέχεια τη μορφή του Ιησού ως εκείνου που ήρθε για να μαρτυρήσει την αλήθεια, όπως και ο ίδιος βεβαιώνει, ακριβώς με τη δύναμη της σχέσης του με τον Πατέρα και το Άγιο Πνεύμα, όχι τυχαία, αλλά ακριβώς στην πορεία της διαδικασίας του αξιώματός του.

Ως εκ τούτου, η χριστιανική μαρτυρία μέσα στη σύγχρονη κοινωνία πρέπει να είναι ενσυνείδητη ότι έχει δικό της χώρο, θα λέγαμε, το «δικαστήριο», όπου ο ίδιος ο Ιησούς κατηγορείται και ο κόσμος ο ίδιος κατηγορείται για τον Χριστό για απάτη. Ο μάρτυρας είναι εκείνος που λαμβάνει θέση στο εσωτερικό αυτής της διπλής διαδικασίας, που συντελείται διαρκώς μέσα στην ιστορία, όπως και στη σύγχρονη κοινωνία.

2.5. *Μορφή της αποκάλυψης και /ή λόγος της πίστης*

Σε σχέση με όσα έχουν ειπωθεί μέχρι τώρα και πραγματοποιώντας ένα βήμα παραπέρα, μπορεί να σημειωθεί ότι σε σαφή αναφορά προς τη χριστιανική αποκάλυψη η χρήση του όρου μαρτυρία στη ρωμαιοκαθολική θεολογία βρίσκει ουσιαστικά δύο περιοχές εφαρμογής αδιαχώριστες. Ξαναβλέποντας ιδίως τις έρευνες της θεμελιακής θεολογίας, μπορεί η μαρτυρία να καθοριστεί ως *μορφή της χριστιανικής αποκάλυψης* και ταυτόχρονα ως *λόγος της πίστης της ίδιας της αποκάλυψης*¹⁴.

Πράγματι, εάν ο ίδιος ο Ιησούς Χριστός εμφανίζεται στη σκηνή της ιστορίας ως μάρτυρας πιστός και αληθινός και ως εκείνος που ήρθε για να μαρτυρήσει την αλήθεια, γίνεται κατανοητό ότι αφενός αποτελεί τη μορφή δια μέσου της οποίας η αλήθεια του Θεού δωρίζεται σε μας· αφετέρου, η μαρτυρία γίνεται επίσης εγγύηση που καθιστά πιστευτή την αναγγελία της ίδιας της αλήθειας.

Θα προσπαθήσουμε να γίνουμε πιο κατανοητοί. Ακολουθώντας κυρίως τα ιωάννεια κείμενα, η ίδια η αποκάλυψη του Θεού περιγράφεται με τον όρο μαρτυρία. Ο Ιωάννης ο Βαπτιστής (Μτ 3,16· Μκ 1,10· Λκ 3,22· Ιω 1,29-34) και ο «μαθητής τον οποίο περισσότερο αγαπούσε ο Ιησούς» (Ιω 19,35· 21,24) δίνουν μαρτυρία για τον Ιησού,

¹⁴ Ο René Latourelle ανέδειξε στα έργα του τις δύο αυτές πλευρές της μαρτυρίας.

ο πρώτος στην αρχή της δημόσιας εμφάνισής του, βλέποντας το Πνεύμα να κατέρχεται και να στέκεται πάνω από Αυτόν, ο δεύτερος στο τέλος της αποστολής του Χριστού, όταν με τα μάτια ήδη φορτωμένα από το μυστήριο της ανάστασης βλέπει τον εσταυρωμένο και πονεμένο Υιό του Θεού. Τα έργα που εκπληρώνει ο Ιησούς αποτελούν μαρτυρία (Ιω 10,25), αλλά κυρίως ο Πατήρ (Ιω 5,36s) και το Πνεύμα το άγιο (Ιω 16,13s) είναι που παρέχουν μαρτυρία· ο ίδιος ο Παράκλητος θα δώσει μαρτυρία και θα καταστήσει τους μαθητές ικανούς για τη μαρτυρία.

Εν κατακλείδι: η ιστορική πορεία του Ιησού της Ναζαρέτ, ο βίος του, τα λόγια του, οι κινήσεις του και ιδιαίτερα ο θάνατός του και η ανάσταση αποτελούν την έκθεση του Θεού, την εξήγηση του Θεού, τον οποίο «οὐδεὶς ᾔωρακεν πώποτε» (Ιω 1,18). Από την άλλη πλευρά η ίδια η ανθρώπινη πορεία του Ιησού της Ναζαρέτ, που εκθέτει ολοκληρωτικά τον εαυτό του μέχρι το θάνατο δια του σταυρού, είναι το «σημείο του Ιωνά», το πιο μεγάλο σημείο, που καθιστά αξιόπιστη την αποκάλυψη αυτή που έγινε στους ανθρώπους.

Η χριστιανική μαρτυρία δεν μπορεί παρά να φέρει την ίδια αδιαίρετη διττότητα: η Εκκλησία, και συνεπώς οι χριστιανοί, είναι πρώτ' απ' όλα μάρτυρες της απόλυτης καινοτομίας που αναγγέλθηκε σε μας από το Θεό με την εσταυρωμένη και αναστημένη ανθρωπότητα του Ιησού. Με την έννοια αυτή η μαρτυρία λαμβάνει συγκεκριμένα τη μορφή της αγγελίας, του κηρύγματος. Η ζώσα αλήθεια παραμένει επίκαιρη για κάθε άνθρωπο με τη μορφή της εκκλησιαστικής μαρτυρίας. Από την άλλη πλευρά, η ζωή των χριστιανών, και ιδιαίτερα του ομολογητή και του μάρτυρα γίνονται το σημείο και η αιτία της αξιοπιστίας της ίδιας της αγγελίας. Η ειλικρίνεια του αγγελιοφόρου βρίσκει επαλήθευση στο βαθμό που είναι διατεθειμένος μάρτυρας να θέσει σε κίνδυνο τον εαυτό του για μια τέτοια αγγελία.

Σε τελική σύνθεση μπορούμε να πούμε ότι, από ανθρωπολογική άποψη, η μαρτυρία ενέχει τουλάχιστον αυτά τα στοιχεία: την ελευθερία του μάρτυρα και εκείνη του αποδέκτη και την αλήθεια, που έχει ως όχημά της τον ίδιο το μάρτυρα. Από θεολογική άποψη, αυτή η τριάδα επανεμφανίζεται μέσα στο διώνυμο «μορφή της αποκάλυψης» και «αίτιο της αξιοπιστίας». Η διαίρεσή τους, η άρνηση ή η υποβάθμισή τους, ακολουθώντας μια σειρά από μεταβολές, που είναι

αδύνατο να αναπτύξουμε από τη θέση αυτή, επιφέρει συνέπειες όπως αυτές που συνέβησαν σε όλες τις φάσεις της νεωτερικότητας, από το διαφωτισμό ως τον ιδεαλισμό, από το ρομαντισμό ως το θετικισμό, μέχρι να φτάσουμε στη σημερινή φάση της «αδύναμης σκέψης» που χαρακτηρίζει κυρίως την όψιμη νεωτερικότητα (ή μετανεωτερικότητα).

Εάν βέβαια η πορεία της νεωτερικότητας στη Δύση παρουσιάζεται με χαρακτηριστικά έντονα κριτικά απέναντι στην εκκλησιαστική εμπειρία, ωστόσο, είμαστε της άποψης ότι αυτό μπορεί να αποτελέσει πλεονέκτημα για την ίδια την πίστη. Πράγματι, ακριβώς τα στοιχεία που αναδύονται από τη νεώτερη ιστορία συγκλίνουν κατά κάποιο τρόπο σε ένα πεδίο, όπου η μαρτυρία μπορεί να βρει γόνιμο έδαφος, όχι μόνο για την κοινοποίηση της χριστιανικής αγγελίας, αλλά και για την αντιμετώπιση των ανθρωπολογικών προβλημάτων, κλειδί για την εποχή μας.

Μ' αυτήν την προοπτική αξίζει, έστω και γρήγορα, να δείξουμε ποια προβλήματα έθεσε στη διαδρομή της η νεωτερικότητα σε σχέση με τη μαρτυρία.

3. Τα ζητήματα που τέθηκαν από τη νεωτερικότητα σχετικά με τη μαρτυρία

1. Στην συμφυή σπουδαιότητα που αποδίδεται από τη θεολογία στην *αυθεντία* του μάρτυρα και της μαρτυρίας, - από την πατερική και μεσαιωνική εποχή-, μέσ' από την οποία υπήρχε η δυνατότητα να προσεγγίσουμε τη *γνώση του Θεού*, η νεωτερικότητα στη Δύση αντιπαραθέτει ήδη από την εμφάνισή της την χειραφέτηση του υποκειμένου από κάθε αυθεντία και ιδιαίτερα εκκλησιαστική.

Ξεκινάμε από το ανεπιεικές της ιδέας, ονοματοκρατικής προέλευσης, της *Potentia Dei Absoluta* και τη σύγκρουση στο εσωτερικό της δυτικής χριστιανοσύνης, με τη λουθηρανή κρίση και τους θρησκευτικούς πολέμους που αιματοκύλησαν την Ευρώπη, για να γεννηθεί η ανάγκη της σύλληψης μιας κοινωνίας και συνύπαρξης των πολιτών "*et si deus non daretur*", σύμφωνα με την επιτυχή διατύπωση του οπαδού του φυσικού δικαίου Grotius: χωρίς καμιά αναφορά στη θρησκευτική εμπειρία. Με αυτόν τον τρόπο η πίστη απομακρύνεται από την κοινωνική οργάνωση και σχετίζεται μόνο με

την ανεξέλεγκτη ατομική συνείδηση. Έτσι ξεκινά, σύμφωνα με μια έγκυρη ερμηνεία, η διαδικασία της εκκοσμίκευσης της Δύσης¹⁵.

Το πολιτισμικό πεδίο στο οποίο αναφερόμαστε, πρώτα ντεϊστές και στη συνέχεια διαφωτιστές, τείνει στο να μην αναγνωρίζει καμιά υπερφυσική διάκριση στην ίδια τη χριστιανική αποκάλυψη. Γι' αυτό δεν αναγνωρίζεται πλέον στη χριστιανική μαρτυρία η δυνατότητα να αποτελεί φορέα μιας γνώσης, που ξεπερνά όσα μπορούν να γίνουν αντιληπτά από το φυσικό λόγο¹⁶. η μαρτυρία ταλαντεύεται ανάμεσα στο να θεωρείται αβέβαιη «γνώση από δεύτερο χέρι» ή να είναι ρομαντικά αναδειχθέν παράδειγμα ηρωισμού.

2. Στο μεταξύ, βρισκόμαστε μπροστά και σε πιο άμεσες επιθέσεις εναντίον της μαρτυρίας και ιδιαίτερα εναντίον της μορφής του μάρτυρα. Πέρα από τη γνωστή απόρριψη της *μαρτυρικής* αξίας των Γραφών που πραγματοποιήθηκε συμβολικά από τον Reimarus με την εισαγωγή της ιστορικής κριτικής¹⁷, πιο ριζοσπαστική είναι η κριτική που έγινε από τον τραγικό πατέρα του σύγχρονου μηδενισμού, τον Nietzsche, ο οποίος, πολλές φορές στα έργα του

15 Βλ. F. BOTTURI, *Le tappe della secolarizzazione*, στο AA. VV., *La chiesa del concilio*, Milano 1985, 153-164.

16 Όπως θα σχολιάσει ακολούθως ο Immanuel Kant, η αξία του χριστιανισμού βρίσκεται στο ότι αποτελεί συμβολικό φορέα εκείνων των ηθικών αξιών που οι άνθρωποι του διαφωτισμού αναγνωρίζουν αυτομάτως ανεξαρτητοποιώντας αυτές από την εκκλησιαστική αυθεντία. (*Η θρησκεία στα όρια του καθαρού λόγου*). Κατά συνέπεια η μαρτυρία δεν γίνεται πλέον όχημα και μορφή γνώσης αυτού που είναι αδύνατο να γνωρίζει κανείς αλλιώς από άλλη οδό. Η δυνατή αξία της θα είναι μόνον η παραδειγματική.

17 *Von dem Zweck Jesu und seiner Jünger*: «Ο Ιησούς περιγράφεται όχι ως ιδρυτής μιας θρησκείας, αλλά περισσότερο σαν ένας πολιτικός δημεγέρτης, που οδηγήθηκε σε μια πραγματική αποτυχία. Οι μαθητές θα ξαναπαρουσιάσουν το μεσσιανικό όραμα αλλά με μια περισσότερο πνευματική και όχι πολιτική εκδοχή. Θα επινοήσουν το μήνυμα της ανάστασης: στην πραγματικότητα οι μαθητές είχαν απομακρύνει τη σωρό του Ιησού και στο φως του αποκαλυπτικού μεσσία του Δαυιήλ, μίλησαν για μέλλουσα επιστροφή του. Η δημοσίευση του έργου του σηματοδοτεί μ' αυτόν τον τρόπο την έναρξη του κριτικού προβλήματος του ιστορικού Ιησού».

κατηγορεί κυρίως την πραγματικότητα του μαρτυρίου ότι από τη φύση του είναι αδύναμο για την πειστική μετάδοση της αλήθειας.

Με σαρκαστική αναφορά στους ιερείς, λέει στο *Così parlò Zarathustra*: «η ανοησία-τους δίδαξε ότι με το αίμα μπορεί να δειχθεί η αλήθεια. Αλλά το αίμα είναι ο χειρότερος μάρτυρας της αλήθειας»¹⁸. Το υποκείμενο που εκθέτει τον εαυτό του στο μαρτύριο, στην πραγματικότητα θα προσέφερε τη χειρότερη υπηρεσία στην αλήθεια, διότι θα αποκάλυπτε μόνον το επίπεδο της συνείδησής του που υπακούει στις κοινωνικές συνθήκες. Ο τεθνεώς μάρτυρας δεν θα αποδείκνυε καμία αλήθεια, αλλά περισσότερο θα αποκάλυπτε τις ασυνείδητες εξαρτήσεις του υποκειμένου. Βρισκόμαστε εδώ σχεδόν ξεκάθαρα στην έναρξη της ιδέας της αποδόμησης του υποκειμένου, που θα καθορίσει με προοδευτικά αυξανόμενο ρυθμό τη δυτική ευρωπαϊκή κουλτούρα.

3. Η κριτική του Nietzsche στον μάρτυρα, μας επιτρέπει να δημιουργήσουμε μια γέφυρα ανάμεσα στο αίτημα ελευθερίας από την πλευρά του σύγχρονου ανθρώπου και στην απόρριψη του αιτήματος της αλήθειας από την όψιμη νεωτερικότητα ή μετανεωτερικότητα. Πράγματι, στη θέση του «υπερανθρώπου» που αγωνίζεται να δημιουργηθεί, αλλ' ωστόσο βλέπει τελικά να συντρίβονται το ένα μετά το άλλο τα σχέδια της αυτο-απελευθέρωσης που είχε επινοήσει ξεκινώντας από τα μισά του 19^{ου} αι., αναδύεται ο άνθρωπος της «αδύναμης σκέψης», που τείνει να αποδεχτεί την ατομική διάλυση εντός ενός συλλογικού υποκειμένου που θα τον κάνει να νιώθει ασφάλεια εφόσον θα κυριαρχούν η ειρήνη, η ανεκτικότητα και η ελευθερία, ακόμη και η αγάπη, αρκεί να απορρίπτεται το θέμα της αλήθειας.

Το να πει *Αντίο στην Αλήθεια* [=Addio alla Verità] (Vattimo) φαίνεται πως αποτελεί τη συνθήκη για την πολυπολιτισμική και πολυθρησκευτική κοινωνία. Η αλήθεια είναι απύσχα, όχι πια από αδυναμία να την προσεγγίσουμε, αλλά επειδή τώρα αυτή, παραδόξως, φαίνεται εχθρική για την ελευθερία και για την ανοχή.

18 Mondadori, Milano 1992, 83. Η κριτική αργότερα αναπτύχθηκε ευρύτερα στο *L'Anticristo* [*Ο Αντίχριστος*].

4. Η απάντηση, που δόθηκε από την μαπαρόκ θεολογία πρώτα και από τη θεολογία των εγχειριδίων των πρώτων δεκαετιών του 19^{ου} αι. στη συνέχεια, σύντομα αποδείχθηκε ανεπαρκής για να αντιμετωπίσει τις ενστάσεις που είχαν εγερθεί εναντίον της πίστης, καθώς έθετε ως απάντηση στον ορθολογισμό μια έννοια της αποκάλυψης, η οποία με τη σειρά της γινόταν κατανοητή ως σύμπλεγμα της αλήθειας, μια έννοια που ξεπερνά τη δυνατότητα της ίδιας της γνώσης του φυσικού λόγου, χωρίς να καταφέρνει να προσκομίσει την ανθρωπολογική της συνάφεια. Το θέμα της μαρτυρίας, και στην περίπτωση αυτή το μαρτύριο, θεωρείται ως ένα εξωτερικό κίνητρο για την πίστη στην αποκάλυψη, δηλαδή ως ένα «ηθικό θαύμα», μια δυνατότητα, που δίνεται από μια ιδιαίτερη χάρη, στο ν' αντιστέκεται δηλ. κανείς πέρα και πάνω από τις ανθρώπινες δυνάμεις σε διωγμούς εξαιτίας της πίστης, χωρίς όμως να θεωρείται ότι αποτελεί έναν τρόπο αναγγελίας της αλήθειας. Με αυτό τον τρόπο, μια τέτοια θέση κινδυνεύει να έρθει ως επιβεβαίωση, δυστυχώς, της αποξένωσης του κόσμου από την Εκκλησία, της πίστης από το λόγο, της ελευθερίας από την αλήθεια.

5. Η τρέχουσα θεολογική εποχή, διαμορφωμένη από τη Β' Βατικανή Σύνοδο, ορθώς εννοούμενη, έχει την εξαιρετική δυνατότητα να συλλάβει τη χριστιανική μαρτυρία ως γλώσσα επικοινωνίας που είναι ικανή να συμφιλιώσει τα στοιχεία που η νεωτερικότητα μας παρέδωσε διαιρεμένα: την ελευθερία και την αλήθεια. Πράγματι, το δράμα της ελευθερίας του σύγχρονου ανθρώπου, που κινείται ανάμεσα στην επιθυμία της αυτονομίας και την υπόσχεση της ολοκλήρωσης, είναι ότι δεν παύει ν' αναζητά το απόλυτο, που μόνο αυτό μπορεί να θεμελιώσει την ίδια την ελευθερία. Κι όμως δεν καταφέρνει να προσχωρήσει σε ένα τέτοιο θεμέλιο, σε μια απόλυτη μορφή, που θα έμοιαζε ως εναλλακτική της ίδιας της ελευθερίας. Η «επιστροφή των θεών (ειδώλων)» και η αναγκαία αναπαραγωγή τους στο σύγχρονο κόσμο δεν είναι παρά διαβεβαίωση της ανεπάρκειάς τους να ανταποκριθούν στην ανεκπλήρωτη υπόσχεση της ευτυχίας, από την οποία συνίσταται η ελευθερία. Μέσα σ' αυτήν την τάση

γεννιέται, συγκεχυμένα μεν αλλ' όμως αδυσώπητα, η νεώτερη επιθυμία του Θεού στη Δύση¹⁹.

3.Αναζητώντας τη μορφή της μαρτυρίας μεταξύ της αλήθειας και της ελευθερίας

3.1.Η μαρτυρία ως ιστορική μορφή της αλήθειας που δόθηκε στην ελευθερία

Σ' αυτό ακριβώς το επίπεδο του προβλήματος είναι που προβάλλει η μαρτυρία με όλη τη σημασία της, ανθρώπινη και χριστιανική, για την εποχή μας. Η σημερινή σύγκρουση ανάμεσα στην αλήθεια και την ελευθερία, μας επιτρέπει να επαναπροσεγγίσουμε ελευθερωμένοι από τους βρόχους της θεολογικής εννοιοκρατίας το δεδομένο της αποκάλυψης, επεξεργασμένο ώστε να απαντά στον ορθολογισμό του διαφωτισμού.

Προβάλλει έτσι η μορφή της μαρτυρίας ως μέθοδος γνώσης και επικοινωνίας, δια μέσου της οποίας η αλήθεια του Θεού προσφέρεται στην ελευθερία του ανθρώπου και στα έσχατα αιτήματά του για ευτυχία και ολοκλήρωση. Η μαρτυρία αποκαλύπτει εδώ τον σχεσιακό χαρακτήρα του ανθρωπολογικού υποκειμένου και της ίδιας της αλήθειας που δόθηκε από το Θεό μέσα στην ιστορία· το εγώ είναι πάντοτε εγώ-σε-σχέση· η τριαδική αποκάλυψη παρουσιάζεται ως αλήθεια σχεσιακή.

Η αλήθεια του Θεού με τη μορφή της μαρτυρίας δεν επιβάλλεται στον άνθρωπο με το σχήμα του λογικά πρόδηλου, ικανοποιώντας την αυτό-κίνηση του υποκειμένου, αλλά αναγγέλλεται με την ταπεινή μορφή συμβόλου, που προσφέρεται στην ελευθερία του άλλου.

Στη μαρτυρία η αλήθεια αναδεικνύει και αναζητά την ελευθερία, την χρειάζεται σαν τον κατάλληλο συνομιλητή της, ελευθερώνοντας από τα είδωλα που δεν τηρούν την υπόσχεσή τους.

Με τη μορφή της μαρτυρίας μας αποκαλύπτεται η αλήθεια όχι ως έννοια αλλά ως πρόσωπο, πρόσωπο ελεύθερο, ως πρόσωπο που ελευθερώνει, που καθιστά δηλαδή τον άνδρα και τη γυναίκα ικανούς

19 Βλ. το έργο του S. Abbruzzese.

να ολοκληρώσουν αυθεντικά την ίδια την ύπαρξή τους με ένα νόημα καθοριστικό: «...ή αλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς, ...ἐάν οὖν ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ὥντως ἐλεύθεροι ἔσεσθε» (Ιω 8, 32-36).

Η αλήθεια χωρίς ελευθερία υποβαθμίζεται σε νοητικές διαβεβαιώσεις, που δεν αγγίζουν τη ζωή και μπροστά σ' αυτές η ελευθερία νοιώθει να απειλείται από την αυτονομία και τις επιθυμίες της. Εξάλλου μια ελευθερία που δεν έχει σχέση με την υπερβατική αλήθεια βρίσκεται αναπόφευκτα στον κίνδυνο να υποστεί τις συνέπειες μιας ναρκισσιστικής αυτάρκειας που χρησιμοποιεί κάθε αλλοτρίωση ή αλλοτριωτική απομάκρυνση, που διαλύει το ίδιο το εγώ μέσα στην ειδωλολατρική αποπλάνηση.

Στην «εσταυρωμένη» αυτή κατάσταση του ανθρώπου απαντά ο πιστός μάρτυρας, ο Ιησούς Χριστός, στον οποίο αλήθεια και ελευθερία απλά συνυπάρχουν στο φωτεινό σχήμα της εμπιστοσύνης στον Πατέρα και της υπακοής στο Πνεύμα το άγιο, που καθιστά δυνατό το βίωμα κάθε στιγμής μέσα στο πατερικό εναγκαλισμό, πραγματοποιώντας το θέλημά του²⁰.

Η πράξη της μαρτυρίας σ' αυτή την προοπτική γίνεται, αφενός, κατεξοχήν πράξη της χριστιανικής αποκάλυψης, δεδομένου ότι ο Θεός μας κοινοποιεί την αλήθεια του με την κενωτική πράξη του Υιού. Αφετέρου, αυτή μεταβάλλεται σε πράξη που χαρακτηρίζει κατά κύριο λόγο την ελευθερία του ανθρώπινου υποκειμένου, διότι καθίσταται πράξη μέσα από την οποία η ελευθερία, δυνάμει της επιθυμίας που την φανερώνει στον κόσμο, γίνεται το θεμέλιο της κάθε ενέργειας και ο στόχος της κάθε ελπίδας.

Δεν γίνεται παρά να δικαιολογήσουμε τον Paul Ricoeur, ο οποίος στο δοκίμιό του *Ermeneutica della testimonianza* [*Ερμηνευτική της μαρτυρίας*]²¹, περιγράφει πώς το ανθρώπινο υποκείμενο, αν αναμετρηθεί με τη μαρτυρία που το απόλυτο δίνει για τον εαυτό του μέσα στο χρόνο, θα μπορέσει, επιτέλους, να ερμηνεύσει και να κατανοήσει τον εαυτό του.

20 Ο Ιησούς Χριστός είναι η αλήθεια της αγαπητικής τριαδικότητας του Θεού που γίνεται μαρτυρία για τον εαυτό της μέσα στην ιστορία των ανθρώπων, ακριβώς με τη δύναμη της απόλυτης εμπιστοσύνης στον Πατέρα, η οποία εκφράζεται με την αποδοχή αποστολής της ίδιας του της ζωής.

21 Βλ. P. RICOEUR, *Testimonianza Parola e Rivelazione*. Εισαγωγή και μετάφραση του F. Franco, Dehoniane, Roma 1997.

3.2. Η μαρτυρία ως γλώσσα σημαίνουσα

Στον σύγχρονο άνθρωπο, γεμάτο ζήλο για την ελευθερία του αλλά τρομερά αποπροσανατολισμένο στη διερεύνηση της αλήθειας, ο μάρτυρας προσφέρεται ως η γλώσσα που ανακαλεί χωρίς ποτέ να εκμηδενίζει, την ελευθερία του ίδιου του συνομιλητή. Μ' αυτή την έννοια μπορεί πραγματικά η πράξη της μαρτυρίας να θεωρηθεί, μ' όλη τη σημασία της, ως κατεξοχήν πράξη επικοινωνίας.

Η μαρτυρία παρουσιάζεται εδώ, με έναν επιτελεστικό χαρακτήρα, όπως συμβαίνει στη *σοβαρότητα της γλώσσας*²², όπου το μήνυμα, ή, αλλιώς, η αλήθεια που δίδεται, έχει ως όχημα της τη «σάρκα», το πλούσιο από εμπειρίες σώμα (*Leib*) του υποκειμένου, το οποίο ανοίγεται προς τον παραλήπτη του δυνάμει αυτού που αγαπά περισσότερο και για το οποίο δεν διστάζει να εκθέσει ολοκληρωτικά τον ίδιο τον εαυτό του. Η μαρτυρία του υποκειμένου απευθύνεται προς την καρδιά της ελευθερίας του άλλου δια μέσου ενός αξεπέραστου πλέγματος έργων και λόγων.

Ο παραλήπτης ενώπιον της πρόκλησης της μαρτυρίας δεν μπορεί να σταθεί ουδέτερος: έχει κληθεί να λάβει θέση, καθώς η μαρτυρημένη πραγματικότητα έχει ως αναφορά την πραγματικότητα που κινεί την ίδια την ελευθερία προς την ολοκλήρωση του εαυτού. Ο μάρτυρας φέρει το όνομα που πραγματοποιεί την υπόσχεση, την οποία ακολουθεί με όλη του την ύπαρξη.

Ως εκ τούτου, η μορφή της μαρτυρίας έτσι σύντομα σκιαγραφημένη, θα επέτρεπε στην εποχή μας μια σύνθετη επανεξέταση των ζητημάτων που σχετίζονται με τη νεώτερη και σύγχρονη εποχή, εξηγώντας συνολικά το ζήτημα της ελευθερίας σε σχέση με την αλήθεια.

Πράγματι, ακριβώς αυτό είναι το μεγάλο όφελος που προσφέρει όλη η διαδρομή της νεωτερικότητας στη χριστιανική σκέψη: το αίτημα της ελευθερίας σε αναζήτηση και συνάντηση με την αλήθεια.

22 Αυτό ειπώθηκε σε απάντηση του γεγονότος ότι μια από τις πιο ισχυρές μορφές του μηδενισμού που συνδέεται με την ανάπτυξη της σύγχρονης σημειωτικής κλείνει το γλωσσικό μήνυμα στον άπειρο συνδυασμό σημασιόντων και σημαινομένων - για να χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του πατέρα της νεώτερης γλωσσολογίας De Saussure - χωρίς παραπομπή στην οντολογική εμπειρία.

Όλες οι συγκρούσεις που γεννήθηκαν στο όνομα της αλήθειας διορθώνονται, όχι απομακρύνοντας το ενδιαφέρον για την αλήθεια, αλλά αποκαλύπτοντας ότι δεν υπάρχει άλλη πρόσβαση στην αλήθεια πέρα από την ελευθερία²³.

3.3. Το μαρτύριο και η νίκη κατά του κακού

Κλείνουμε αναζητώντας απάντηση στην ένσταση που προέβαλε ο Nietzsche σχετικά με το *μαρτύριο*. Στην προοπτική που διαγράφεται από τη συνάντηση ελευθερίας και αλήθειας, ο μάρτυρας φαίνεται σαν να εκθέτει τον ίδιο του τον εαυτό σε σχέση με τον άλλο, απευθυνόμενος θα λέγαμε στην ελευθερία του άλλου, που μπορεί να αδιαφορήσει ή να ενδιαφερθεί για μια τέτοια μαρτυρία.

Τι συμβαίνει όταν ο άλλος σε μια τέτοια μαρτυρία, σεβαστή, αγαπητή και συνετή, όχι μόνο απαντά με μια απόρριψη, αλλά με μια ενέργεια που τείνει στη φυσική καταστροφή του ίδιου του μάρτυρα; Προφανώς βρισκόμαστε μπροστά στην αποτυχία κάθε επικοινωνιακής διαδικασίας: το αναμενόμενο αποτέλεσμα - η αποδοχή της αναγγελίας - μεταστράφηκε στο εντελώς αντίθετό του, στη βίαιη απομάκρυνση του υποκειμένου φορέα της μαρτυρίας.

Αυτή η αποτυχία, μέσα στη λογική της χριστιανικής μαρτυρίας, στην πραγματικότητα δείχνει με τρόπο ανυπέρβλητο τον χωρίς όρια χαρακτήρα της αλήθειας του Θεού. Πράγματι, ο μάρτυρας δεν πεθαίνει επειδή ακολουθεί μια ιδέα ή πεποίθηση, όσο υψηλή κι αν είναι, ο μάρτυρας κυρίως εκθέτει τον εαυτό του στον άλλο, τον οποίο δεν παύει να αγαπά, επειδή έχει κατακτηθεί ενδόμυχα από την αγάπη για το Χριστό και μέσα απ' αυτόν για την ελευθερία του κάθε ανθρώπου· πράγματι, ακριβώς ο ίδιος ο Ιησούς Χριστός στο θάνατό

23 Μ' αυτή την έννοια γίνεται κατανοητό το θέμα ως εξαιρετικά επίκαιρο στις μέρες μας που χαρακτηρίζονται από θρησκευτική ελευθερία. Δεν είναι συνηγορος μιας εύκολης ειρηνιστικής σχετικοποίησης που θεωρεί όλες τις θρησκείες ίδιες· αντίθετα, γεννιέται από τη συνειδητή γνώση ότι η έρευνα της αλήθειας, δηλαδή του Θεού τελικά, είναι πράξη που περισσότερο από κάθε άλλη προσδιορίζει την ελευθερία του υποκειμένου. Η χριστιανική μαρτυρία αποτελεί το σχήμα στο οποίο αλήθεια του Θεού και ελευθερία του ανθρώπου συναντώνται στο πεδίο της ιστορίας.

του εναγκαλίστηκε συγχωρώντας εκείνους που δεν αποδέχονταν τη μαρτυρία του²⁴.

Στην πραγματικότητα, η συγχώρηση που ζητά ο Χριστός από τον Πατέρα για τους δολοφόνους και εκείνη που προσφέρει ο μάρτυρας στον βασανιστή του, εμπλέκουν στην πράξη της ελευθερίας την ίδια ανθρωποκτόνο βία, και την παρασύρουν παραδόξως στον δίχως νόημα παραλογισμό: με τη συγχώρηση αποτρέπεται ο παραλογισμός να προσδιορίσει την πραγματικότητα· ακόμη και η άρνηση εμπλέκεται στην υπέρτατη πράξη της ελευθερίας και ο μάρτυρας κατά χάριν γίνεται ικανός να μιμηθεί τον Κύριο του.

Όσο περισσότερο ο παραλήπτης προσπαθεί να εξουδετερώσει τον μάρτυρα, τόσο περισσότερο η αλήθεια της αγάπης που μαρτυρείται αποκαλύπτεται απεριόριστη.

Έτσι γίνεται φανερή η διαφορά από την επιτηδευμένη μορφή του μάρτυρα που σχεδιάστηκε από τον Nietzsche. Η μαρτυρία δεν εκδηλώνεται πλέον σαν ασυνείδητη ενέργεια, που υπακούει στο ανεξέλεγκτο επίπεδο του εαυτού μας. Η συγχώρηση, που δίνει ο μάρτυρας στους βασανιστές του, σαν ηχώ της άφεσης αμαρτιών που δόθηκε από το Χριστό επάνω στο σταυρό, φανερώνει τη δύναμη της ελευθερίας των τέκνων του Θεού, που με μια τέτοια πράξη αποσπούν τον κόσμο από τον αδικαιολόγητο παραλογισμό²⁵.

Ο Καρδινάλιος του Μιλάνο, Angelo Scola, σωστά θυμήθηκε προσφάτως ότι «Το μαρτύριο, χάρι, την οποία χορηγεί ο Θεός στους *ανυπεράσπιστους* και την οποία κανείς δεν μπορεί να διεκδικήσει, είναι μια ανυπερβλήτη πράξη ενότητας και ευσπλαγχνίας. Το μαρτύριο είναι η συντριβή της κάθε επισκίασης του Θεού, είναι η επιστροφή Του απόλυτη δια μέσου της προσφοράς της ζωής από την

24 Για να κατανοήσουμε την παράδοση αυτή πλευρά της επικοινωνίας που πραγματοποιείται από τον μάρτυρα στην καρδιά της φαινομενικής αποτυχίας του μπορούμε να βρούμε εξαιρετικά χρήσιμες της σκέψεις των σύγχρονων εκτός πάσης υποψίας κληρικαλισμού φιλοσόφων, όπως επί παραδείγματι του Jacques Derrida στο ζήτημα της συγχώρησης και του Jean Nabert στο ζήτημα του κακού. Στη σκέψη τους εμφανίζεται ισχυρή η επίκληση του απόλυτου.

25 Η καρικατούρα που σκιαγραφήθηκε από τον δυστυχή πατέρα του σύγχρονου μηδενισμού προσεγγίζει μια άλλη μορφή που εσφαλμένα σήμερα ταυτίζεται με εκείνη του μάρτυρα, δηλαδή εκείνου που με τον του δικό θάνατο μοιράζει το θάνατο και τον τρόπο στους άλλους που τους αισθάνεται ως εχθρούς.

πλευρά των τέκνων Του. Μια παρακαταθήκη του εαυτού που νικά το κακό, ακόμη και 'αδικαιολόγητο', διότι αποκαθιστά την ενότητα, ακόμη και με εκείνον που σκοτώνει. Όπως ο Ιησούς λαμβάνει το δικό μας κακό επάνω Του συγχωρώντας μας εκ των προτέρων, έτσι ο μάρτυρας αγκαλιάζει προκαταβολικά τον εκτελεστή του στο όνομα της δωρεάς της αγάπης του ίδιου του Θεού, που αναγνωρίζεται από όλους τουλάχιστον ως απόλυτο υπερβατικό (αλήθεια)». ²⁶

Με αυτή την προοπτική επιθυμώ να ολοκληρώσω ενθουμούμενος με αγάπη όλους εκείνους που αυτήν την εποχή υφίστανται διωγμό εξαιτίας της πίστης τους, δεδομένου ότι με αυτό τον τρόπο δίνουν μαρτυρία για την ταπεινή αλήθεια του Θεού. Είναι αδύνατο για μένα αυτή τη στιγμή να μη θυμηθώ ιδιαίτερα τον mons. Luigi Padovese, επίσκοπο καπουτσίνου, αποστολικό βικάριο, πρόσφατα δολοφονημένο, για πολλά χρόνια εμψυχωτή αυτών των δικών μας συμποσίων. Ακριβώς στην τελευταία συνέντευξή του ²⁷, αποκάλυπτε με κάθε ρεαλισμό τις δυσκολίες που υπάρχουν στην αποστολή του και διαβεβαίωνε πως συχνά το να φέρει κανείς το ευαγγέλιο σε συγκεκριμένες συνθήκες σημαίνει απλά τη μαρτυρία μιας ταπεινής παρουσίας μέσα στον κόσμο, χωρίς να μπορεί να αναλάβει κάποια πρωτοβουλία: *η ουσία της αποστολής γίνεται με το να είσαι απλά παρών*. Το να παραμένεις, ακόμη και με αυτές τις δυσκολίες, είναι πίστη στο ευαγγέλιο - ανέφερε - και είναι, επίσης, πίστη σε όλους τους μάρτυρες που έχουν χύσει το αίμα τους στη γη από τα πρώτα χρόνια του χριστιανισμού, για να αναγγείλουν την αγάπη εκείνη που ξεπερνά κάθε γνώση.

Κλείνω ενθουμούμενος τα λόγια της πνευματικής διαθήκης του Πατέρα Christian de Chergé, ηγούμενου της μονής των τραπιστών της Notre-Dame de l'Atlas στην Tibhirine, Algeria, που συντάχθηκε από τον ίδιο τρία περίπου χρόνια πριν σφαγιασθεί μαζί με τους μοναχούς του: *«Εφτασε ο καιρός. Θα ήθελα να μπορώ να έχω μια στιγμή τέτοιας διαύγειας που θα μου επέτρεπε να ζητήσω τη συγχώρεση από το Θεό και από τους ανθρώπους τους αδελφούς μου, συγχωρώντας με όλη μου την καρδιά, την ίδια στιγμή, όποιον μου έχει κάνει κακό. ...Ακόμη και*

26 A. SCOLA, *Buone ragioni per la vita in comune. Religione, politica, economia*, Mondadori, Milano 2010, 92.

27 Βλ. *L'Osservatore Romano*, 3 Ιουλίου 2010, 1.

σύ, φίλε της τελευταίας στιγμής, που δεν θα γνωρίζεις αυτό που κάνεις, ναι, ακόμη και για σένα θα ήθελα να πω αυτό το ευχαριστώ, και αυτό το A-Dio [=α-Θεός], στη θέα του οποίου σε στοχάζομαι. Κι ας αξιωθούμε να ξανασυναντηθούμε, ληστές πεπληρωμένοι από χαρά, στον παράδεισο, εάν το θέλει ο Θεός, Πατέρας μας, Πατέρας και των δύο μας. Αμήν».

[Μετάφραση: Αντ. Γρ. Κυριατζή]